

ДИСКУРС ІНШОМОВНОЇ ТЕРМІННОЇ ЛЕКСИКИ: ЗА І CONTRA

Галина Крохмальна

(Україна)

У дослідженні порушено проблему вживання нетранслітерованих термінів у сучасних текстах наукового і публіцистичного стилю. Коло питань цього дослідження: різні чинники мотивації використання термінів у формі нетранслітерованих елементів наукового і публіцистичного тексту, проблема актуалізації та експлікації термінів, частота їх вживання, особливості конотаційних зв'язків, порівняння з транслітерованими та адаптованими терміноодинацями.

Ключові слова: українська мова, літературознавча термінологія, нетранслітеровані слова, термінологічна конотація, експлікація терміна.

DISCOURSE OF FOREIGN TERMINOLOGICAL LEXICON: FOR AND AGAINST

Halyna Krokhmalna

This study deals with the problem of usage of nontransliterated terms in modern texts of academic and publicistic genre. The author considers various factors of the terms usage in the form of nontransliterated foreign elements of academic and publicistic text. Range of issues includes the problem of actualization, frequency of their usage, features of connotation links, and comparison with transliterated and adapted terminological units.

Key words: lexical discourse, terminology of literary criticism, nontransliterated words, terminological connotation, term explication.

Гортаючи сторінки сучасних газет, журналів, переглядаючи матеріали мережі Інтернет, око читача мимоволі зазначає частовживаність нетранслітерованих слів, термінів. Використання цих слів чи чужомовних елементів у текстах художнього стилю уже давно не є дивиною. Часто і творці літературного слова - письменники - таким чином творять своє авторське мовлення, свій ідіостиль. На важливість такого явища вказують лінгвісти: “Оскільки уведення нетранслітерованих конструкцій у художній текст, як правило, зумовлене суттєвими причинами, то такі елементи є семантично і стилістично вагомими, а у більшості випадків – текстотворчими”) (Ціхоцький 2004, 326). Віддавна порушено проблему “замкнутості” термінології у вузьконаціональному мовному просторі, вчені розглядають доцільність і недоцільність надання “простору чужомовним словам” (Панько, Кочан, Мацюк 1994, 165). Тривають дискусії щодо потреби перекладу певних лексем і їх “неперекладності” (Кононенко 2010, <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1600/164/56353>, доступ 29.08.2013).

Відомі в українському термінознавстві різні погляди на розвиток терміносистеми – за національними та інтернаціональними ознаками, або зі зміщенням вектора еволюції у один із цих полюсів (І. Верхратський, М. Вікул, І. Горбачевський, В. Левицький, І. Пулюй, С.Рудницький та ін.). Останнім часом з'являються окремі видання, які засвідчують прагнення сучасних українських термінознавців розглянути означену проблему крізь призму гармонійного поєднання тенденцій до інтернаціоналізації із прагненням до збереження національної своєрідності (Кочан 2013). Актуальною стала проблема вивчення використання нетранслітерованих термінів у різних стилях мовлення, зокрема науковому та публіцистичному. Дослідник одразу ж натрапляє на питання доцільності, функціональності та й узагалі потреби існування такого явища. Перша відповідь на можливі запитання напрошується сама собою – терміни-нетранслітеранти (так їх назвемо) стають у тексті таким собі “трендом”, який дає змогу просто проявити себе “сучасним” і від того “цікавішим”. Який вплив на терміносистему української літературної мови може мати таке засилля нетранслітерантів-“чужоземних зайд”?

Для аналізу нетранслітерованих термінів та чужомовних елементів у науковому стилі оберемо тексти Івана Денисюка, який широко використовував у своїх літературознавчих дослідженнях терміни-транслітеранти. Відзначимо надзвичайну уважність вченого до проявлення терміноодиночності такого типу, намагання використати конотативну відмінність терміна-транслітеранта від знаково, формально типових (а тому звичних для сприймання) інших термінів (“мікронівела”, “анекдот” тощо): “В американській відокремилася своєрідна мікронівела – коротка-коротка історія, а в німецькомовній – так звана *куруґешіхте*. *Куруґешіхте* має свою, так би мовити, філософію життя, свою концепцію його зображення. Це екстремальні ситуації, в які попадає людина, і спосіб реакції героя на них. За Додерером та деякими іншими дослідниками, *куруґешіхте* – твір, подібний до анекдота, який дістав настроєву атмосферу, тло. Але якщо в анекдоті головний образ – герой, то в *куруґешіхте* – доля. Анекдот має пуант, а *куруґешіхте* – злам (*Bruch*) і виявляє нахил до катастрофічного. Анекдот може бути історичним, а вона – ні. Від новели *куруґешіхте* коротша і починається без будь-якого вступу.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 53)

Професор Денисюк здійснив спроби глибокого проникнення у структуру функціонування термінних одиниць, їх співвідношення і актуалізації: “Складніша справа з літературознавчим терміном *tale*, оскільки його інколи сплутують з *short story*. Термін *tale* давніший за *short story*, і спочатку він означав усі різновиди малої прози, аж поки наприкінці XIX ст. не увійшла до вжитку назва *story* в розумінні загальноєвропейської новели. У наш час *tale* означає і казку (*fairy tale, folk tale*), і вільно побудоване оповідання для розваги (*narrative tale*) пригодницького характеру тощо.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 54). Як свідчить цей приклад,

вчений вказує і на міжлітературний аспект проявлення терміноодиниць у літературознавчому дискурсі, і на їх актуалізацію в часовому вимірі.

Питання порівняльних характеристик терміноодиниць-нетранслітерантів, процесу “абсорбції” у терміносистемах різних мов, судячи із міркувань Івана Денисюка, є дуже важливим, при цьому український літературознавець вказує на особливості їх взаємовпливу, які пов’язані безпосередньо із об’єктами, які позначають власне термінні одиниці: “Німецькі літературознавці, які спеціально займалися питанням адекватності німецької *Novelle* і американської *short story*, вважають, що в американському вченні про цей жанр не знайдеться жодної риси, яку б не можна було прикласти й до німецької новели. Американська теорія *short story* абсорбувала німецькі новелістичні вчення та додала до них ще щось своє. Зокрема, типово американською є теорія про “єдність враження” в новелі” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 55).

Український літературознавець встановлює певну залежність між функціонуванням слова-терміна, його конотативного зв’язку з автором висловлювання і власне об’єктом розгляду літературознавчого дискурсу: “Одні автори називають Мопассана “королем новели”, інші вважають його майстром оповідання, ще інші – говорять про нього і як про новеліста, і як про автора *conte*.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 57). При цьому І.Денисюк аналізує причини функціонування терміноодиниці-нетранслітеранта *conte* і вказує на його український аналог за походженням. “... “*Conte* – від дієслова *conter* – “розповідати”. Це така ж давня літературна форма, як і байка, яка в свою чергу така ж давня, як і цивілізація. Але коли байка має алегоричну і моралізаторську тенденцію, *conte* – це безпосереднє оповідання, яке ставить завданням тільки принести задоволення і зворушення. Сюжетом *conte* є вигадані історії, надзвичайні пригоди”. Коротше кажучи, первісне значення *conte* – казка.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 57). У науковому літературознавчому тексті українські терміноодиниці перебувають у певній дискурсивній опозиції, яка формально дає змогу авторові дослідження відмежовувати і водночас виразнювати свою думку щодо нетранслітеранта: “Новела знаходиться посередині між романом і *conte*, менш розбудована, ніж перший, і довша за другий. Новела відрізняється від *conte* відсутністю чудесного, чим охоче послугується *conte*. Це своєрідний малий анекдотичний роман.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 58). Особливо ця тенденція помітна у парі “*conte* і новела”: “Але відмінність між *conte* і новелою визначити важче: Лафонтен віршованим оповіданням, написаним під впливом Боккаччо й Аріосто, дав заголовок “*Nouvelles*” (1664), але наступного року другий випуск тих самих творів іменується вже “*Contes et Nouvelles*”. Ця плутанина тягнеться аж до ХХ ст. (“*Contes et Nouvelles*” Мюссе). Водночас зберігається назва *conte* для казок (“*Contes*” Гофмана, “*Contes drolatiques*” Бальзака).” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 58). Вчений встановлює відповідності між терміноодиницями різних систем, вказуючи при цьому на конотаційні відмінності. “*Novelle* відповідає французькому *conte*, а французька

pouvelle німецькому Erzählung.” (з)Erzählung. (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 58). При цьому часто співіснують у літературознавчому тексті нетранслітеранти з транслітерованими формами термінів (наприклад: *conte*, *конт*, *конт*, *нувель*, *конт* (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 65) тощо).

І.Денисюк узалежнює функціонування терміноодиниці від рівня розвитку генологічної свідомості, від способу і міри осмислення літературознавчих явищ у різних народів: “Слабо генологічна свідомість виражена у французів, які не розрізняють казки від оповідання й іменують їх спільним терміном *conte* (*конт*), у свою чергу плутаючи *конт* з новелою (*pouvelle*). І *конт*, і *нувель* зараховують французькі теоретики до жанру роману, трактуючи їх як його різновиди. А втім, як свідчить найновіший Лярус, тепер і у Франції спостерігається тенденція до розуміння одрубності новели від *конт*, до осмислення її під впливом російської, англійської та американської новелістики в напрямку загальноєвропейського розуміння” *Kurzgeschichte* “шот шот” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 65), чи “Найбільш вразливі на порядок у своєму генологічному господарстві німці після деякого тдирання консерваторів все ж виділили в окремих жанр цей модерний новотвір – у так звану *Kurzgeschichte*, яка не є тотожною, незважаючи на назву-кальку, з американською *short story*. Такою ж новою появою є американська “шот шот” розміром до 3 сторінок. Кіномистецтво породило новелу – *раконте*, якою є друковані змісти кінофільмів. Відома і в нас кіноновела” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 66). Вчений вказує на походження терміноодиниці, її витoki, видозміни і трансформації, відповідно до вимог національних терміносистем: “Італійське слово *povella* (новина) прийшло в літературу з юриспруденції, в якій воно означало новий указ” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 70) і далі: “Італійський термін у деяких європейських літературах заміниться своїм питомим словом чи словосполученням (англійським “*short story*”, російським “*рассказ*”, українським “оповідання”, польським “*opowiadanie*”, чеським “*rovídka*” тощо) або ж існуватиме поряд з національним терміном на означення певної модифікації новелістичних жанрів” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.1, 71).

Функціонування термінів-нетранслітерантів у літературознавчому тексті Івана Денисюка позначене зумисною конотацією “не наше, інше”, адже саме такий спосіб проявлення терміноодиниці створює умови для уважного виокремлення цього слова і, відтак, його сприймання. Наприклад: “При відтворенні світу у звуках (відповідно до сприймання Івана) Коцюбинський застосовує прийом *audition colorée* (кольорове слухання). Що сам автор підлягав цій *audition colorée*, маємо свідчення в його нарисі “На крилах пісні”, де він признається, що звуки пісні лягали перед його очима барвами.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.2, 85).

Подібно до цього функціонують терміни-нетранслітеранти: “Новелістичний несподіванковий *Wendepunkt* полягає у поцілунку, яким привітала свекруха свою невістку після її подружньої зради.” (Денисюк 2005, Т.1, Кн.2, 109) та: “Якщо в Олександра Кониського він становить

75%, то в Наталі Кобринської та Олени Пчілки лише поодинокі оповідання мають форму “Ich-Erzählung”.”(Денисюк 2005, Т.2, 120), чи: “Майже одночасно зі своїм великим шедевром татунку love story – “Сойчиним крилом” – створив цей же автор пейзажно-музичний любовний етюд “Дріада” – децю іншого типу майстерверк, скривджений увагою дослідників.” (Денисюк 2005, Т.2, 163) і “На інтенсифікованому часопросторі загніздилися і новела тайн, і love-story, і політичне оповідання, і психологічна драма, витворюючи якусь синтезовану неепічну епіку.” (Денисюк 2005, Т.2, 241).

Терміноодиниця, яка поєднує нетранслітерант і вже адаптований український літературознавчий термін образ – “образ-tricolor”, що дає можливість вченому підкреслити органічну “оригінальність” у конотативному сенсі: “Ця “загадка” не вміщається у математичні формули обчислення любовних взаємин (Массіно у “Сойчиному крилі” їх небезпеку й непередбачність називає “скомплікованим паралелограмом сил”), і для неї винайдено оригінальний образ-tricolor (“рожево-золотиста зелена загадка”)”(Денисюк 2005, Т.2, 172).

Різноманіття функціональної актуалізації терміноодиниць можна пояснити аргументом щодо прикмет розвитку терміносистеми і “особливостей розвитку окремих наук” (Квітко 1976, 11). Для більш переконливих висновків і спостереження за видозмінами української літературознавчої терміносистеми є потреба здійснити окреме дослідження особливостей функціонування термінів-нетранслітерантів у літературознавчих працях багатьох українських вчених різних часів.

Один із прикладів функціонування нетранслітерантів у межах сучасного публіцистичного стилю: “Handmade” (з англ. - власноруч) – останнім часом відзначимо надзвичайно стрімку популярність цього слова в українській терміносистемі. Зустрічаємо його як назву програми телеканалу “Чернівці” (<http://handmade.mtrk.com.ua/>, доступ 29.08.2013), де вживається цей термін у прямому своєму значенні і охоплює різні сфери зацікавлень телеглядачів. У Львові цей термін використовують для позначення цілого ряду спеціалізованих виставок-ярмарків (при цьому додають для “модності” ще й “трендовішу” назву міста) - “HandMade Lemberg” (<http://vk.com/club19938424>, доступ 29.08.2013), а для реклами шоколаду ручного виготовлення – “Львівська майстерня шоколаду / Lviv Handmade Chocolate” цей термін втрачає транслітерованість і функціонує лише у перекладі англійською. Найбільш цікаво ця терміноодиниця проявила себе у сполученні із терміноелементом “планета”. У функціонуванні словосполучення “Планета Hand Made” (йде мова про Міжрегіональну спеціалізовану виставку-ярмарок) перша частина – змінна, а друга, власне нетранслітерант, - ні (у текстах – “Планеті Hand Made”, “разом із “Планетою Hand Made” тощо). (<http://pedpresa.com.ua/blog/hotujemosya-do-svyat-razom-iz-planetoyu-hand-made.html>, доступ 29.08.2013). Такий процес “адаптації” нетранслітеранта свідчить про велике прагнення мовців з одного боку зберегти мовні ознаки

чужоземного елемента, а з іншого – зробити його якомога більш “близьким” для реципієнта, що знівелює можливе несприймання, ефект першого враження таким чином набуває зовсім іншого ситуативного забарвлення. Сучасне суспільне середовище дуже сприятливе для такого “термінологічного маневру”.

Можна спостерегти цікаві приклади експлікації терміноодиниць транслітерантів і нетранслітерантів-довгожителів. Відомий віддавна німецький стійкий фразеологізм “формула трьох “К” – Kinder, Küche, Kirche (діти, кухня, церква)” сучасний публіцистичний стиль використовує і як одну із терміноознак щодо сучасного українського політика www.pic.com.ua/lesya-orobets-kinder-kuche-irche.html#sthash.JkdEz7vL.dpuf, доступ 29.08.2013), і як назву поетичного вечора (<http://festrestdivan.com.ua/?p=4090>, доступ 29.08.2013). Якщо у першому прикладі німецький вислів-нетранслітерант набув термінного значення опосередковано (лише як певна константа щодо сучасниць), то в останньому випадку терміновживання функціонально отримало повноцінну експлікативну форму крізь публіцистичний і художній стилі мовлення, адже йшла мова про усі три компоненти: “*поезія про дітей (Kinder), кулінарію (Küche) та віру (Kirche)*” (<http://festrestdivan.com.ua/?p=4090>, доступ 29.08.2013). Хоч на зрекламованому поетичному вечорі мала звучати ще й інша поезія - “*про сім’ю та любов*”, “*про жіночі соціальні ролі*”. Суто соціально-політична тематика іншого прикладу терміновживання означеного нетранслітеранта “*Kinder, Küche, Kirche*”, теж винесеного у заголовок статті у сучасному інтернет-виданні (http://vgolos.com.ua/articles/kinder_kuumlche_kirchenbsp_106706.html, доступ 29.08.2013), стає спробою одразу і ніби непрямо дати відповідь на питання гендерної нерівності у представницьких органах влади Львівщини.

Подібну конотацію знаходимо і в аналогічній статті щодо загальноукраїнської гендерної проблеми (“*Ще одна проблема – це переконати колег сприймати тебе серйозно. Бо якщо Європа вже давно оговталася від стереотипу “Kinder, Küche, Kirche”, то у пострадянському суспільстві панує інший: жінка у політиці – то не справжньому.*”). Важливо зазначити історичний, національний та гендерний елементи функціонування терміноодиниці-нетранслітеранта. Усі три аспекти “працюють” у тексті на експлікацію терміна уповні і водночас. (http://golosukraine.com/blog/Berezhna/2/#.Uh9f33_wqfY, доступ 29.08.2013).

Нетранслітерованість терміносполуки найкраще засвідчує “ненашість”, невластивість у такому прикладі тексту публіцистичного стилю – “*в Україні жінка завжди була незалежною, і численні докази цьому він (віце-спікер – Г.К.) наводить у своїх працях про статус української жінки в українському суспільстві. “Це в Середньовіччі у більшості країн жінка не мала жодних прав, окрім ведення хатнього господарства. У Росії був відомий “домострой” або в Німеччині роль ідеальної жінки зводилася до*

тръох “k” — *Kinder, Küche, Kirche*. У нас жінки здавна могли керувати країною, займатися бізнесом тощо. А тому не треба принижувати близько 54% жіночого населення сучасної України. Українська жінка може обіймати будь-які посади”, — зауважив віце-спікер” (http://dumskaya.net/post/Mikola_Tomenko_Viktoru_YAnukovichu_ne_var, доступ 29.08.2013). Очевидно, що таке слововживання нетранслітеранта має пряме функціональне значення, яке конотативно не має, на думку автора, права на адаптацію до українських реалій.

Розширення банківських послуг та розвиток туристичної індустрії відкрили не лише кордони, але й “термінологічні шлюзи”. Вислів *all inclusive* (з англ. – *все включено*) функціонує на правах поширеного терміна. Конотативні зв’язки цієї терміноодиниці наперед позитивні і для клієнта банку (“*Пакетна пропозиція All Inclusive — це поєднання банківських і страхових послуг, різноманітних додаткових сервісів та привілеїв в одному рішенні*” https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/cards/all_inclusive/, доступ 29.08.2013.), і для туриста, який обрав саме таку систему обслуговування (*All inclusive*, або “*Все включено*” - це система послуг, які надаються на території готелю безкоштовно і необмежено впродовж певного періоду часу. <http://www.aldi-tour.com.ua/ukr/notes/25-Scho-vkljucheno-v-quot-All-inclusiv.html>, доступ 29.08.2013). Нетранслітерованість у окреслених випадках має додаткову і дуже важливу конотацію – “впізнаваність” для реципієнта. Таким чином ця терміноодиниця входить в українську терміносистему без потреби адаптації, більше того, транслітерація (<http://www.1plus1.ua/pro-kanal/novyny/turist-oleksiy-dushka-rozkazuye-pravdu-pro-ol-inklyuziv-306245.html>, доступ 29.08.2013) чи й переклад українською (<http://trident.travel/countries/jevropa/croatia/goteli-po-kategoriji-korija-1/goteli-z-kharchuvannjam-vse-vkljucheno/>, доступ 29.08.2013) цього терміна хоч і трапляються, проте позбавлені надзвичайно ефектного експлікативного процесу “розпізнавання терміноодиниці”. Цікавими є приклади термінів-транслітерантів, які набувають граматичних ознак української словозміни (напр.: “*Для повного курортного щастя комусь “ол інклюзіва” бракує, а хтось тільки і марить про відпускну сплячку*” <http://www.wz.lviv.ua/ukraine/123605> , чи “за відпочинок у хорошому мережевому чотиризірковому готелі чи міцній “п’ятірці” з ол-інклюзивом” http://www.mandry.info/?var=2&lang=1&d_id=101&id=663, доступ 29.08.2013).

За останні 10 років (http://www.bbc.co.uk/ukrainian/science/2013/08/130826_skype_change_lives_ug.shtml, доступ 29.08.2013) термін *Skype* настільки інтегрувався в українську терміносистему, що його транс- і нетранслітеровані форми актуалізуються майже порівну. Підтвердженням цьому – вихід цікавого видання текстів одинадцяти українських письменників з назвою “*Мама по скайпу*” (Савка 2013), вірші з використанням цього транслітеранта (“*Розмова по скайпу*”

<http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=221131>, доступ 29.08.2013), “...бібліотечну тишу перервали розмови по “Скайпу”” (<http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=271917>, доступ 29.08.2013); нетранслітеранта – “У Саудівській Аравії погрожують заблокувати Skype” (<http://life.pravda.com.ua/society/2013/03/26/125098/>, доступ 29.08.2013), “Як навчитися говорити по-англійськи, використовуючи програму “Skype”” (<http://osvita.ua/languages/tehnol/5582/>, доступ 29.08.2013), “100-літня бабуся підкорила Skype” (http://www.uarp.org/ua/news/1370269336#.Uibk3n_QjrQ, доступ 29.08.2013), “не просто бачитися через Skype” (<http://tyzhden.ua/Politics/85450>, доступ 29.08.2013), “ПриватБанк став партнером групи Skype в Україні” (http://old.privatbank.ua/info/ukr/pressrelise/readrelease_new.stm?fileName=dpr_DNH0_605u.html, доступ 29.08.2013) тощо. Варто відзначити, що в офіційній (офіційно-діловий стиль) комунікації перевага - за нетранслітерантом, натомість художній, розмовний та публіцистичний стилі віддають перевагу вже транслітерантові, що засвідчує функціональну інтегрованість терміноодиниці в суб’єктивному сприйманні носіїв мови.

Іншомовна термінна лексика проходить непростий, неоднозначний і не завжди однаковий для кожної із терміноодиниць, процес адаптації до умов української терміносистеми. На першому етапі функціонування в межах української терміносистеми частина терміноодиниць перебуває у нетранслітерованому стані і цього вистачає для повноцінного забезпечення комунікації. На наступному етапі терміноодиниця зазнає транслітерації і набуває граматичних ознак української словозміни – отримує в такий спосіб “українське обличчя”. Якщо початок процесу адаптації нетранслітеранта до української терміносистеми перебуває у протиставній конотації з використанням його “іншомовної” форми (*contra*), то щобільш адаптований термін транслітерується, отримуючи цим своєрідне визнання (*за*). Функціонування і нетранслітерованих, малоадаптованих і транслітерованих, адаптованих до української терміносистеми терміноодиниць, вказує на певну залежність понять, які вони позначають, щодо процесу актуалізації в умовах високих темпів і технологій розвитку сучасного цифрового суспільства.

1. Денисюк І.О. (2005). *Літературознавчі та фольклористичні праці*. Львів.
2. Квітко І.С. (1976). *Термін в науковому документі*. Львів.
3. Кочан І. М.(2013). *Українська наукова лексика: Міжнародні компоненти в термінології*. Київ. Знання.
4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. (1994). *Українське термінознавство*. Львів. Світ.
5. Савка М. (упорядник). (2013). *Мама по скайпу*. Львів.
6. Ціхоцький І. (2004). *Нетранслітеровані конструкції як засіб мовної характеристики (на матеріалі Франкового ідіостилю)*. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 34. Ч.ІІ. С. 326-329.

